

М. Қ. СӘДЕНОВА¹, С. Ж. АРЫНҒАЗИЕВ², Р.А. ӘБІЛДАЕВА¹

¹М. О. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан мемлекеттік университеті, Шымкент, Қазақстан,
²«Қазақ мал шаруашылығы және жемшөп өндірісі ҒЗИ» ЖШС-тің филиалы «Қой шаруашылығы ҒЗИ»,
Алматы, Қазақстан)

ЕШКІЛЕРДІ ТҮСІ ЖӘНЕ ЖҮН ҚҰРАМЫНДАҒЫ ТҮБІТТІҢ ҮЛЕСІ БОЙЫНША ЖҰПТАУДАН АЛЫНҒАН ТЕКЕШІКТЕРДІҢ ЕТ ӨНІМДІЛІГІ

Аннотация. Республикамыздың климатының қолайлылығы және республикадағы ешкі өнімдеріне, ең алдымен ешкі түбіті мен сүтіне сұраныстың жоғарылауы ешкі шаруашылығын дамытудың тиімділігін көрсетеді. Ешкі шаруашылығының одан әрі өркендеуіне республикадағы табиғи жайылымдардың молдығы қолайлы жағдай жасайды. Республикада өсірілетін ешкілер советтік жүнді тұқымнан, будандардан, ал негізінен (80% шамасында) белгілі бір өнім өндіруге мамандандырылмаған тұқымдарға жататын қазақтың қылшық жүнді ешкілерінен тұрады. Мұндай ешкілерден әртүрлі өнімдер: ет, сүт, біртекті емес қылшықты жүн және түбіт өндіріледі. Олардың өнімінің ең бағалысы – жіңішкелік көрсеткіші бойынша жіңішке талшықты кашмир типті өнімге сәйкес келетін түбіті. Республиканың ешкі шаруашылығында жергілікті қазақтың қылшық жүнді ешкілер олардың жүн өнімділігімен қатар ет өнімділігін жақсартуға бағытталған селекциялық және технологиялық әдістемелерді негіздеудің өзектілігін көрсетеді.

Зерттеудің мақсаты Республиканың оңтүстік өңірінде өсірілетін түбіт мөлшерімен ерекшеленетін қылшық жүнді ешкілердің өнімділік-биологиялық қасиеттерін зерттеу, нәтижесін ешкі тұқымын асылдандыруда пайдалану. Ешкілерді түсі және жүн құрамындағы түбіттің үлесі бойынша жұптаудан алынған текешіктердің ет өнімділігін анықтау үшін тәжірибелік жұптау нәтижесінде алынған 4-4,5 айлық текешіктердің тірілей салмағы, дене бітімі, ет өнімділігі сарапталды, жұптаудың тиімді нұсқалары анықталды.

Тірек сөздер: казактың қылшық жүнді ешкілері, будандастыру, жүн, түбіт, ет.

Ключевые слова: казахские грубошерстные козы, скрещивание, шерсть, пух, мясо.

Keywords: Kazakh coarse-wooled goats, crossbreeding, wool, down, meat.

Егеменді еліміздің экономикалық дамыған 50 елдің қатарына енуі жолында ауылшаруашылығын, оның өнімдер сапасын жақсартудың алда тұрған үлкен міндет екені бәрімізге мәлім. Осы орайда ешкі шаруашылығын дамытудың маңызы зор.

Ешкі шаруашылығы басқа елдермен қатар, қазақ жерінде де ежелден келе жатқан төрт түліктің бірі. Ешкі шаруашылығы кәсіптік маңызы зор ет, жүн, түбіт, қылшық, тері және аса құнды ешкі сүтін береді. Ешкінің бірнеше тұқымдары бар. Соның ішінде 80%-ы қазақтың қылшық жүнді ешкілері. Бұл ешкілердің ерекшелігі олардың түбітінің жіңішке болуында. Сондықтан Оңтүстік Қазақстан аймағындағы жергілікті қылшық жүнді ешкілерден сапалы өнім өндіру үшін олардың өнімділік-биологиялық ерекшеліктерін зерттей отырып, өнімділігін арттыруға бағытталған зерттеу жұмысының ғылыми жаңалығы мен нәтижесінің маңызы зор.

Республиканың ешкі шаруашылығында жергілікті қылшық жүнді ешкілер будандастыру жұмыстарында аналық негіз ретінде пайданылған. Нәтижесінде қазіргі таңдағы отарларда өсірілетін малдардың өнімділігі өткен ғасырдың 40-шы жылдарында өсірілген ешкілердің көрсеткіштері деңгейінде қалып, сонымен қатар советтік жүнді тұқым текелерімен мақсатсыз будандастыру салдарынан ешкілер түбітінің жуандауы және тұқым ерекшелігіне онша сәйкес келмейтін ақ түсті малдар үлесінің артуы байқалып отыр [1].

Ешкі еті нәрлілігі мен дәмділігі бойынша қой етінен қалыспайды, ал терісі өте мықтылығымен, иілімділігімен, созылғыштығының төмендігімен, жақсы санитарлық-гигиеналық қасиеттерімен ерекшеленеді және былғарының құнды түрлерін өндіруде қолданылады. Ешкі сүті өте бағалы өнім болып табылады, сондықтан бірқатар физикалық-химиялық ерекшеліктеріне байланысты балалар мен асқазан, ішек ауруларымен ауыратын адамдар үшін құнды диеталық тағам ретінде қолданылады. Бұл жағдай бүгінгі таңда өсірілетін осындай жергілікті қылшық жүнді ешкілер отарларын өсіру аймақтарына сәйкес ғылыми жұмыстармен қамту негізінде олардың өнімділігін жақсартуға бағытталған селекциялық және технологиялық әдістемелерді негіздеудің өзектілігін көрсетеді.

Тәжірибелердің зерзаты ретінде жергілікті қылшық жүнді ешкілер алынды. Негізгі екі түс (әртүсті және ақ түсті) бойынша ешкілердің өнімділік қасиеттерін зерттеу және оларды жұптау мақсатында тәжірибе жүргізу үшін құрамында 410 бас ешкіден және 12 бас текеден тұратын тәжірибелік топ құрылды. Ешкілер зерттеудің жалпы сызбасына сәйкес жұпталды: қара түсті текелер мен түбіт мөлшері 20-25% ешкілер (I топ), осы текелер мен түбіт мөлшері 30-35% болатын әртүсті ешкілер (II топ), сондай-ақ қара текелер мен түбіт мөлшері 40% және одан жоғары ақ түсті ешкілер (III топ); ақ түсті текелер – дәл осындай ешкілермен шағылыстырылды (тиісінше IV, V және VI топтар).

Төлдердің сойыс және еттілік қасиеттері БМШИ әдістемесі [2] бойынша 4 тәжірибе тобынан (II, III, V, VI) 4-4,5 айлық жасында енесінен бөлінген кезде, әр топтан үш бас текешіктерді бақылау үшін сою нәтижесі бойынша зерттелді. Бақылау үшін сою кезінде текешіктердің сою алдындағы тірілей салмағы, ұша мен іш майының салмағы, ұшаның морфологиялық және сұрыптық құрамы, I және II-IV категориялық қосымша өнімдер (субпродукты) және техникалық шикізатқа жататын тері, аққан қан, ұшадан бөлінген аяқтардың салмағы анықталды. Зертханалық талдауға сүйектен бөлінген ет ұша бойынша алынды. Алынған деректер негізінде ұшаның шығымы, сойымдылық салмағы мен оның шығымы, іш майының шығымы және қосымша өнімдер мен техникалық шикізаттың шығымы анықталды. Тәжірибелік төлдің сойыс қасиеттерін бағалау үшін 4-4,5 айлық текешіктер әр топтан үш бастан алынып, бақылау сойысы жүргізілді. Сойыс қасиеттерін зерттеу нәтижесі I-кестеде көрсетілген.

1-кесте – Енелерінен бөлінген 4-4,5 айлық текешіктердің сойыс сапалары ($n=3$; $\Sigma n=12$)

Көрсеткіштер	Тәжірибе топтары			
	II	III	V	VI
Тірілей салмағы, кг	18,93±0,71	18,27±0,60	18,70±0,68	17,87±0,60
Ұша салмағы, кг %	8,07±0,44 42,63	7,71±0,36 42,20	7,98±0,38 42,67	7,48±0,36 41,85
Іш майы, кг %	0,66±0,13 3,5	0,53±0,08 2,9	0,60±0,09 3,2	0,50±0,09 2,8
Сойыс салмағы, кг	8,74±0,54	8,24±0,43	8,57±0,47	7,97±0,45
Сойыс шығымы, %	46,20	45,10	45,83	44,60

Әртүсті аналықтарды біртекті жұптастырудан (II топ), сондай-ақ әртекті жұптастырудан (V топ) алынған текешіктер ұшасының салмағы III топтағы тұстастарынан сәйкесінше 4,7 және 3,5%, VI топтағылардан – 7,9 және 6,7%; іш майының салмағы – 24,5 және 13,2%; 32,0 және 20,0%; сойыс салмағы – 6,1 және 4,0%; 9,7 және 7,5% жоғары болды. Алайда олардың бұл басымдылық көрсеткіштерінің дәйектілік деңгейі сенімді болмады.

Біртекті және әртекті жұптаудан алынған V пен II топ, VI мен III топ төлдері арасында сойыс сапалары бойынша анықталған айырмашылық айтарлықтай деңгейде болмады. Бұл олардың осы 4-4,5 айлық жасындағы ет өнімділігіне текелерден гөрі аналықтар генотипі әсерінің жоғары болу мүмкіндігін көрсетеді. Осыған сәйкес, бұл тұрғыдан біздің зерттеуде әртүсті аналықтар төлдерінің сойыс сапаларының жоғары болуына олардың дене тұрқы мен тірілей салмағының осындай ерекшелігі оң әсер етуі мүмкін деп болжамдауға болады.

Ұшаның морфологиялық құрамы. Бұл ет көрсеткіші біртекті жұптаудан алынған II топ текешіктерінің VI топтағы тұстастарынан басымдылығы ұшаның морфологиялық құрамындағы жұмсақ еттің салмағы бойынша 0,56 кг немесе 9,9%-ды, оның үлестік деңгейі бойынша – 0,76%-ды және еттілік коэффициенті бойынша – 0,13 бірлікті құрады (2-кесте).

2-кесте – Тәжірибелік текешіктер ұшасының морфологиялық құрамы ($n=3$; $\Sigma n=12$)

Топтар	Ұша салмағы, кг	Жұмсақ ет салмағы		Сүйектердің салмағы		Еттілік коэффициенті
		кг	%	кг	%	
II	8,16	6,22	76,23	1,94	23,77	3,21
III	7,72	5,84	75,65	1,88	24,35	3,11
V	8,0	6,05	75,63	1,95	24,37	3,10
VI	7,50	5,66	75,47	1,84	24,53	3,08

Әртекті жұптау нұсқаларынан алынған III және V топтағы текешіктерде бұл еттілік қасиеттерінің көрсеткіштері біртекті жұптастырудан туған тұстастарының орташа деңгейінде, әртүсті аналықтар төлдерінен төмен, ақ түсті аналықтар төлдерінен жоғары болатыны анықталды.

Ұшаның сұрыптық құрамы. Әртүсті ешкілерді біртекті жұптастырудан алынған II топтағы текешіктердің ұшасы жоғарғы еттілік коэффициентімен ерекшеленуіне сәйкес, олардың ұшасының құрамындағы I сұрып ет бөліктерінің шығымы жоғары болып (74,47%), ақ түсті ешкілерді біртекті жұптаудан туылған VI топ тұстастарынан 1,88% басым болды.

Ешкілерді түсі бойынша әртекті жұптастырудан алынған III және V топтардағы текешіктер ұшасының осы сапалық көрсеткіші бойынша орташа деңгейде болып, бір текті жұптаудағы ақ түсті аналықтар төлдерінен 1,34 және 0,54% артық, ал әртүсті аналықтар төлдерінен 0,54 және 1,04% кем түсті. Әртүсті текешіктерде сойыс пен еттілік қасиеттерінің жоғарылауы, ал ақ түстілерде төмендеу болуы, отандық ешкі тұқымдары малдарының ет өнімділігін сипаттайтын әдебиет деректеріне сәйкес келеді.

Ұшасының сойыс шығымы әртүсті ешкілерді бір текті жұптастырудан алынған төлдерде, олардың дене бітімі мен тірілей салмағының жоғарылау болуына байланысты, ақ түсті ешкілердің

осындай жұптауынан алынған тұстастарынан 9,7% жоғары, ал еттілік қасеттері бойынша олар өзара айтарлықтай ерекшеленбейді. Соңғыларда тері түріндегі техникалық өнімнің шығымы алғыларға қарағанда 13,8% жоғары, бұл оның қалыңдығы мен жүндестігінің жоғарылау болуына байланысты. Әр текті жұптастыру нұсқаларынан алынған текешіктердің сойыс және еттілік қасиеттерінің көрсеткіштері, бір текті жұптастырудан алынған тұстастарымен салыстырғанда орташа деңгейде, ал өз ара салыстырғанда олар қара түсті текелер төлінде жоғары болады.

Сонымен, ешкілерді түсі және жүн құрамындағы түбіттің үлесі бойынша жұптаудан алынған текешіктердің ет өнімділігін зерттеу нәтижесінде ұшасының сойыс шығымы әртүсті ешкілерді бір текті жұптастырудан алынған төлдерде, олардың дене бітімі мен тірілей салмағының жоғарылау болуына байланысты, ақ түсті ешкілердің осындай жұптауынан алынған тұстастарынан 9,7% жоғары, ал еттілік қасеттері бойынша олар өзара айтарлықтай ерекшеленбеді. Соңғыларда тері түріндегі техникалық өнімнің шығымы алғыларға қарағанда 13,8% жоғары, бұл оның қалыңдығы мен жүндестігінің жоғарылау болуына байланысты. Әр текті жұптастыру нұсқаларынан алынған текешіктердің сойыс және еттілік қасиеттерінің көрсеткіштері, бір текті жұптастырудан алынған тұстастарымен салыстырғанда орташа деңгейде, ал өз ара салыстырғанда олар қара түсті текелер төлінде жоғары болады.

Сондықтан, жеке үй шаруашылығы мен ауыл шаруашылық құрылымдарында қазақтың қылшық жүнді ешкілерін өсіргенде, олардың отарындағы осы ежелгі ешкі тұқымына тән әртүсті, әсіресе, қара түсті мал үлесін арттыру керек. Бұл олардан ет өнімін өндіруді арттырумен қатар, жіңішкелігі жөнінде әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті кашмир түбітінің талабына сай түбіт алуды қамтамасыз етеді. Олардың осы ең құнды өнімін өндіруді арттыру үшін, асылдандыру жұмысында жүн құрамындағы түбіт үлесі 40%-дан төмен болмайтын қара түсті текелерді қолдану ұсынылады.

ӘДЕБИЕТ

- 1 Арынгазиев С.Ж. Методы повышения продуктивности и качества продукции коз Казахстана: Дис. ... докт. с.-х. наук. – Мынбаево, 2000. – 246 с.
- 2 Методика оценки мясной продуктивности овец. – Дубровицы, 1970. – 49 с.

REFERENCES

- 1 Aringazuev S.Z. Metody povysheniya productivnosti y cachmentva produkcii koz Kazachstana: Dis. ... doc. s.-ch. n. Minbaevo, 2000. 246 c.
- 2 Metodyca oceny maesnoy productivnosti ovec. Dubrovuci, 1970. 49 c.

Резюме

М. К. Саденова¹, С. Ж. Арынгазиев², Р. А. Абилдаева¹

- ¹Южно-Казахстанский государственный университет им. М. Ауезова, Шымкент, Казахстан,
²Филиал «НИИ овцеводства» ТОО «Казахский НИИ животноводства и кормопроизводства», Алматы, Казахстан)

МЯСНАЯ ПРОДУКТИВНОСТЬ КОЗЛЯТ, ПОЛУЧЕННЫХ ПРИ ПОДБОРЕ ГРУБОШЕРСТНЫХ КОЗ ПО МАСТИ И СОДЕРЖАНИЮ ПУХА В ШЕРСТИ

В статье приводятся результаты подбора казахских грубошерстных коз в разрезе двух основных мастей (белая и черная) и с учетом содержания пуха в составе шерсти (20-25%, 30-35%, 40% и выше), оцененные по продуктивным качествам молодняка.

Ключевые слова: казахские грубошерстные козы, скрещивание, шерсть, пух, мясо.

Summary

M. K. Sadenova¹, S. Zh. Aringaziev², R. A. Abyldaeva¹

¹ M. Auezov South-Kazakhstan State University, Shymkent, Kazakhstan,

²The branch of «Research institute of the sheep breeding» of LC «Kazakh Scientific Research institute of Animal Breeding and Forage Production», Almaty, Kazakhstan)

MEAT PRODUCTIVITY OF GOATLINGS, OBTAINED AT SELECTION OF COARSE- WOOLED GOAT ON COLOUR AND CONTENT OF DOWN IN WOOL

In article the results of selection of Kazakh coarse-wooled goats within the two basic (white and black) colour and with account of content of fluff in composition of wool (20-25%, 30-35%, 40% and high), estimated by the productive quality of young goat.

Keywords: Kazakh coarse-wooled goats, crossbreeding, wool, down, meat.

Поступила 20.05.2014 г.